

ריה"ל

ספר הכוזרי

מאמר רביעי

אמונה הבאה דרך הנבואה

לעזמת אמונה הבאה

דרך ההיגיון

סוף מאמר ב סעיף פא :

אמר הכוזרי: די לי בזה להפליאני מהלשון הזאת. ואני רוצה שתעבר עמי אל תאר עובד אלהים אצלכם (ג,א-כב), ואחר כן אשאליך על טענותיכם על הקראים (ג,כג-עד), ואחר כן אבקש ממך עקרים בדיעות ובאמונות (מאמר ה), ואחר כן אבקשך במה שנשאר בידיכם מן החכמות הקדומות (ד,כד-לא).

סוף מאמר ג סעיף עד :

אמר הכוזרי: כבר הטיבות את לבי וחוזקת אמונתי בקבלה (=במסורת תורה שבעל פה). ואני רוצה עתה שתטעימני מחכמותיכם (לקמן מאמר ד סעיף כד והלאה), אחר שתוסיף לי באור בשמות ה' יתעלה (להלן מאמר ד, א-כג), ותרחיב לי בזה מעט בעזרת ה'.

א. ההפרש בין שם "אלוהים" לבין שם הוי"ה (א-ג)

א

אמר החבר: "אלהים" – (הוא) תאר לשולט בדבר מה ומושל בו. יש שיהיה (תואר למי ששולט) בכל, כשרוצים לומר בו מושל העולם כולו, ויש שיהיה (תואר למי ששולט רק בחלק מהעולם), כשרוצים לומר (=לתאר) בו כח מכחות הגלגל, או טבע מן הטבעים, או מושל מבני אדם¹.

ואמנם נבנה השם הזה בלשון רבים ("אלוהים" ולא "אלוה") לפי השמוש הנפוץ שהיה נוהג בין האמות (עובדי האילים²), שהיו לוקחים להם צלמים ומאמינים שכל אחד מהם (הוא) משפך לכחות גלגליים ומה שדומה לזה, וכל אחד מהם אצלם אלוה, ולפיכך קוראים את הכלל (בשם) "אלהים", ונשבעים בהם, וכאלו הם מושלים עליהם. והם מתרבים ברבוי (=והם רבים כפי ריבוי) הכחות המנהיגים את הגוף והכחות המנהיגים את העולם. כי הנה הכחות הם כנוי לסבות התנועות, כי כל תנועה היא מכח זולת כח התנועה האחרת, שהרי גלגל השמש וגלגל הירח אינם מהלכים בכח אחד אלא בכחות מתחלפים (=שוניים).

הערות – ילמד ענוים דרכו

- 1 מו"נ א,ב: "כל המדבר עברית יודע שהשם אלוהים – משותף לאלוה, למלאכים ולמושלים מנהיגי המדינות". שם ב,ו: "יודע אתה כי 'אלוהים' הוא שם לשופטים: 'עד האלוהים יבא דבר שניהם'. לכן הושאל שם זה למלאכים ולאלוה, כי הוא שופט את המלאכים".
- 2 למה המקרא משתמש כלפי ה' בשם "אלוהים" באופן שעובדי אילים משתמשים בו בטעות – בלשון רבים, מפני שמאמינים בריבוי כוחות? התשובה לכך שגם ביהדות יש בחינה סודית שהשפע האלוהי מתגלה בכל הטבע, בבחינת "מלא כל הארץ כבודו" (עיין לקמן בסוף סעיף ג) ובבחינת "ממלא כל עלמין". אלא שבישראל לא כל הטבע הוא אלוהים, אלא האלוהים נוכח בהשגחתו בכל הטבע אך עצמיותו היא מחוץ לכל (ולכן לא בכדי השם "אלוהים" הוא שם משותף גם לבורא וגם לכוחות עליונים) ואכמ"ל. לכן בתורה הוא נקרא "אלוהים", אך גם: "אלוהי האלוהים".

מסלול 1: יום ה לפרשת ויחי

מסלול 2: יום ב לפרשת ויחי

וְלֹא שָׁעוּ (=כיוונו את עבודתן, אותן האומות) אֶל הַכּוֹחַ הָרֵאשׁוֹן אֲשֶׁר מִמֶּנּוּ נִבְעוּ כָּל הַכּוֹחוֹת הָאֵלֹהִים. אִם (=או) מִפְּנֵי שְׁלֵא הוֹדוּ בוֹ, וְטָעְנוּ כִּי קְבוּץ הַכּוֹחוֹת הָאֵלֹהִים הוּא שְׁמֻכְנִים אוֹתוֹ אֵלֹהִים, וְשֶׁהִנְפֵּשׁ גַּם כֵּן (=כשם שהנפש) אֵינָה אֶלָּא קְבוּץ הַכּוֹחוֹת הַמְּנַהֲיָגִים אֶת הַגּוֹף, או שְׁהוֹדוּ בְּאֵלֵהֶם (=הכוח הראשון הנ"ל) אֲךָ הָיָה רְחוּק בְּעֵינֵיהֶם שֶׁתּוֹעִיל עֲבוֹדָתוֹ, וְחָשְׁבוּ שֶׁהוּא נִעְלָה וּמְרוֹמֵם מִשִּׁידְעָנוּ (=משתהיה לו ידיעה בנמצאים הגשמיים)³, כֹּל שֶׁכֵּן שִׁישְׁגִיחַ עֲלֵינוּ, יִתְעַלֶּה ה' מִמְּאֲמָרָם!⁵

הערות - ילמד ענוים דרכו

- 3 עיין א,א; א,סח; ג,זו.
- 4 שתי האפשרויות הן שני צדדים של היציאה מהאיזון של האמונה הישראלית: או שמנמיכים את האלוהים עד שמזהים אותו לחלוטין עם כלל כוחות הטבע, או שמאדירים את מעלתו עד שאין ראוי שיהיה קשר בינו לבין הנמצאים החומריים. והנה הרמב"ם בהל' עבודה זרה פרק א בחר להדגיש דווקא את הסיכון של ההגשמה והסביר שהסיבה שהתחילו לעבוד לכוכבים היתה שייחסו את כבוד המלך גם למשרתיו: "וזה היתה טעותם, אמרו: הואיל והאלוהים ברא כוכבים אלו וגלגלים להנהיג את העולם ונתנם במרום וחלק להם כבוד והם שמשים המשמשים לפניו - ראויין הם לשבחם ולפארם ולחלוק להם כבוד, וזהו רצון האל ברוך הוא לגדל ולכבד מי שגידלו וכיבדו, כמו שהמלך רוצה לכבד העומדים לפניו וזהו כבודו של מלך. כיון שעלה דבר זה על לבם התחילו לבנות לכוכבים היכלות ולהקריב להן קרבנות ולשבחם ולפארם בדברים ולהשתחוות למולם כדי להשיג רצון הבורא בדעתם הרעה" (וכן העיר ריה"ל על חשש זה במאמר ג,ז בעניין ברכת יוצר המאורות). על כן מבחינת הרמב"ם עיקר החינוך נגד העבודה זרה הוא במאבק על ההגשמה ובלמוד ההבחנה שבין האלוהים לבין כל שאר הברואים. אולם הר"ן בדרשה התשיעית בחר להדגיש דווקא את הסיכון של היראה הפילוסופית, שגרמה לניתוק המעשי בין הבורא לבין האדם ומתוך כך לדרישה לעבוד את משרתי הביניים, משום שעמם יש לאדם מגע: "אבל לפי הסברא אני חושב שגוף העיון היה מביאם אל זה (לעבוד לכוחות ביניים). והוא שהם היו מדעות הפילוסופים שחושבים שאין לשם יתברך חפץ והשגחה בבריאה... וכל מי שיאמין זה הדעת הרעה, אם יעלה על דעתו הפכו, יחשוב שהוא מרי גמור וחסרון בחוק השם יתברך, מפני שהם חושבים שהוא נעלה ומרום מכל זה מאד. וכיון שהיו חושבים כך בדעתם הרעה, ויודעים באמת ובבירור שהכוכבים והגלגלים פועלים ומשפיעים בעולם השפל... והיו חושבים מצד התחכמותם הרע שבעבודתם ההם ישיגו שפע והצלחה מצד הכוכבים... אין ספק שכל מי שהוא בעל הדעות ההם, לא היה רואה למרי ועניין רע מי שהיה עובד עבודה זרה, אבל קרוב הוא שהיו חושבים יותר ממרה מי שהיה עובד השם יתברך ממה שנחשוב אנחנו היום על פי הדעת האמיתי מי שהוא עובד עבודה זרה. ולא מפני שהיו כופרים במציאותו, שהרי כל האומות היו מודים לו בכך... ונמשך מזה שכל מי שעובד אותו וחושב שהשם יתברך ירצהו או יגונן עליו, שהוא מייחס הליאות אליו, וראוי אם כן לעבוד הכוכבים והגלגלים כדי להשיג מהם השפע הנמשך מהם והמנוסה אצלם על דעתם הרע. ואין ספק שגוף העיון היה מביא האדם לחשוב זה, אם לא שהאירה לנו התורה..." ולפיו עיקר המאבק בעבודה זרה הוא על ידי החינוך לאמונה בהשגחה. אבל יפה עשה ריה"ל שקבע שכל הקצנה לאחד מהצדדים היא יציאה מהאמונה הישראלית, המאמינה: "כי הוא לבדו מרום וקודש - פועל גבורות עושה חדשות בעל מלחמות..." וכן ביאר ריה"ל במאמר ג,ז בעניין ברכות תפילת העמידה: שתי ברכות ראשונות מחנכות לאמונה בהשגחה, והשלישית - לקדושה ולבידול של ה' מכלל הנמצאים.
- 5 אצל אומות העולם, ככל שנמצא מסוים אינו מתעניין במי שמתחתיו, זה ביטוי לעילוי. אולם בישראל ככל שנמצא מסוים מתעניין במי שמתחתיו זה ביטוי לעילוי, וככל שהפער ביניהם גדול

מסלול 1: יום ה לפרשת ויחי

מסלול 2: יום ב לפרשת ויחי

וּנְמָצָא שְׁלֹא הָיוּ עוֹבְדִים דְּבַר אֶחָד, אֶלָּא רַבִּים, (ולכן) קוֹרְאִים אוֹתָם "אֱלֹהִים", כָּלֵל הַכוֹלֵל אֶת הַסְּבוֹת בְּלִי פְּרוּט.

וְהַדְּיוּק וְהִיתְרוֹן אֲמָנָם הֵם בְּשֵׁם הַנִּכְתָּב בְּיֹד הָאֱוֹן הָא, יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמֵם. וְהוּא שֵׁם פְּרֻטִי.⁶ רוֹמְזִים אֵלָיו בְּתַאֲרִים, לֹא בְּמָקוֹם.⁷ מֵאַחַר שְׁלֹא הָיָה (ה') נוֹדָע⁸ אִם הָיָה נִקְרָא "אֱלֹהִים" בְּאַפְּן כָּלְלִי (כִּיוּן שֶׁנִּמְצְאִים רַבִּים מִתּוֹאֲרִים בְּשֵׁם זֶה כִּנ"ל), וְלִפְיֶכֶךְ נִקְרָא "ה'" בִּיחּוּד.⁹ כְּאֵלּוֹ שְׁאֵל שְׁוֹאֵל: אֵיזָה אֱלֹהִים הוּא אֲשֶׁר רָאוּי שְׁיַעֲבֹד? הַשְּׁמֶשׁ, אוֹ הַיָּרֵחַ, אוֹ הַשָּׁמַיִם, אוֹ הַמַּזְלוֹת, אוֹ אֶחָד הַכּוֹכְבִים, אוֹ הָאֵשׁ, אוֹ הָרוּחַ, אוֹ הַמַּלְאָכִים הַרוֹחֲנִיִּים, אוֹ

הערות - ילמד ענוים דרכו

- 6 ואף על פי כן משגיח ומשפיע - כך הוא נעלה יותר! "במקום גדלותו שם אתה מוצא ענוותנותו"; "מי כה" אלוהינו המגביהי לשבת המשפילי לראות בשמים ובארץ".
  - 7 מבואר עוד בהמשך. ומקורו בסנהדרין נו, א ושבועות לו, א: "השם המיוחד". לביאור שם הוי"ה על פי הרמב"ם עיין מו"נ א, סא-סב.
  - 8 אם נשאל את מי שעובד לשמש למי הוא עובד? הוא יוכל לענות באחת משלוש דרכים: הראשונה - להצביע על מקום השמש ולומר: "אליה", כיוון שיש לה מקום שהיא נמצאת בו. אולם הקב"ה הוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו" (וכמאמר הכתוב בישעיהו סו, א "ואי זה מקום מנוחתתי", וכמו שאנו אומרים בקדושת מוסף: "איה מקום כבודו להעריצו", שאמנם יש מקום מתגלית הנהגתו הישירה הניסית, אך אין זה מקום עצמיותו), ועל כן לא ניתן לרמוז עליו באצבע. השנייה - לתאר את השמש, כגון שהיא מאירה וחמה ונמצאת בשמים וכו'. אולם תארים אלו רק רומזים לעצם השמש אך אינם מכוונים ישירות אליה. גם התארים - כגון תארי הפעולה או השבח או תארי השליה - אינם מכוונים את העובד לה' אלא רק רומזים אליו. השלישית - לומר: "לשמש". דהיינו להשתמש בשמה הפרטי שבו היא נקראת, ומי שכבר פגש אותה ידע מיד שהכוונה אליה. וכך יש לקב"ה שם פרטי, שכל מי שפגש בו, יודע שזה שמו, וכשאומרים אותם שפגשו זה לזה: "ה'" - יודעים שהכוונה אליו. בסעיף ג יבאר ריה"ל איך ניתן לרמוז בשם פרטי למי שלא ניתן להשיגו וממילא לכאורה לא ניתן לפגוש אותו.
  - 8 עיין בתרגום פרופ' שורק שחיבר ארבע מילים אלו למשפט הקודם.
  - 9 הפנייה הישירה לה', לא בהצבעה למקום ולא בתארים הרומזים לו, מחייבת לפגוש אותו, כמי שפונה בשם פרטי לאדם, כגון ראובן. כאן מתגלה חידוש גדול שעוד יבואר בהמשך המאמר: החידוש של עם ישראל אינו רק בהפניית העבודה אל המקור הנכון (=הכוח הראשון, שם אלוהים), אלא גם ובעיקר במטרת העבודה: בישראל המטרה היא ההתקשרות עם ה', הדבקות. וזו טעותו של יתרו שכל הניסים ששמע רק הולידו לו את ההכרה: "כי גדול ה' מכל האלוהים", היינו שהוא בעל כל הכוחות ולכן צריך לעבוד אותו כדי לזכות לכל הניסים האלו, ועל כך עשה סעודה: "לאכול לחם עם חותן משה לפני האלוהים". אבל משה לא בא לאכול עם יתרו, כי יודע שהאמונה בישראל גבוהה יותר: בשם הוי"ה: הניסים וההשגחה רק מבטאים את הקשר עם ה'. [ובזה מבואר הקלוקל בהר סיני שישראל קיבלו תורה ברצון, "נעשה ונשמע", רק מצד שם "אלוהים" - לקיים מצוות כדי לקבל את השפע של בעל כל הכוחות. אך הם לא רצו את הדבקות בה', ועל הדבקות "כפה עליהם הר". וזהו שאמרו: "דבר אתה עמנו ונשמעה". וזהו "ולבם לא נכון עמו".] וכן כתב רבנו בחיי (שמות יח, יב): "עולה וזבחים לאלוהים - לא מציינו בכל הקרבנות שם 'אלוהים' אלא השם המיוחד! אבל יתרו לא ידע ה' עדיין והקריב ל'אלוהים'. וזהו שאמר במשה: 'את כל אשר עשה ה' לפרעה', וביתרו הזכיר: 'את כל אשר עשה אלוהים למשה'".
- החילוק הזה בין שם "אלוהים" לשם הוי"ה יורחב יותר לקמן בסעיף טו.

מסלול 1: יום ה הפרשת ויחי
מסלול 2: יום ב הפרשת ויחי

זולת זה, שהרי לכל אחד מהם פעלה וממשלה, וכל אחד מהם סבה בהויה ובהפסד. ותהיה התשובה: ה'! כְּאֶמְרֶךָ: פְּלוֹנִי, בְּשֵׁם פְּרָטִי, כְּמוֹ "רְאוּבֵן" ו"שְׁמֵעוֹן", אַחַר שְׁיֻבְנֵי מַמְלַת רְאוּבֵן וְשְׁמֵעוֹן אֲמַתַּת עֲצָמֵיהֶם (=עצמיותם).

ב

אמר הכוזרי: ואיך אדע ביחוד את מי שאין לרמוז אליו, אלא (רק) אביא ראיה עליו (שהוא נמצא) מפעולותיו?¹⁰

ג

אמר החבר: אבל רומזים אליו בראיה¹¹ הנבואית ובטביעות העין!¹² כי הבאת הראיות מתעה, ומבאת הראיות יתחדשו האפיקורסות והשיטות הנפסדות. וכי מה גרם למשנים (=למאמינים בשתי רשויות) לומר שיש שתי סבות קדמות אם לא הבאת הראיות?¹³ ומה גרם לבעלי הקדמות לומר שהגלגל קדמון, ושהוא סבת עצמו וסבת זולתו, אם לא הבאת הראיות? וכן עובדי האש ועובדי השמש, הבאת הראיות גרמה להם לזה.

אבל דרכי הראיות חלוקות (=שונות זו מזו), מהן מעמיקות חקר (=מדויקות) ומהן מקצרות

הערות - ילמד עניים דרכו

10 זה הבלבול הקלאסי של הפילוסוף: אם אי אפשר להשיג דבר מסוים בשכל, אי אפשר לדעת על קיומו ולהתקשר אליו. וזו טעות, כי יש ידיעת השכל ויש ידיעת הלב. יש ראיה ויש ראיה. פשוט אינו יודע להגדיר מיהו אביו אך הוא יודע על קיומו באופן ודאי ומוחלט, והוא יכול לייחד אותו משאר האנשים בידיעת לב זו ולומר: "זה אבי!". "ז"ל הראייה", עולת ראיה ב, עמ' קכח: "אף על פי שאין שום מלאך ושרף יכול להקדיש את עצמותו יתברך, משום 'דלית מחשבה תפיסא ביה כלל', מכל מקום הסוד הפנימי של הקידוש של השם הוא הערצת העצם, אף שאינו מושג לנו ואי אפשר לשום נברא להגותו אפילו במחשבה מרוב העלמו, ומכל מקום הרצון הפנימי קשור בקדושת העצם, דקב"ה אף על גב דלית מחשבה תפיסא ביה, אבל רעותא דליבא איהו תפיס. הסוד הפנימי של החפץ וההשתוקקות של הקדושה הוא עולה עד העצם". וכן בשמונה קבצים, הקלג: "ומה שמציל מסוך ע"ז, הוא המדע שהכל אור א"ס, הכל חיי אלוהי אמת בעומק האמת, בגודל האמת שמעל לכל היגיון, מכל מחשבה וסתר חביון. ומה שתפיס ברעותא דליבא, אע"פ שאין התפיסה הזאת תפיסה של חיוב ציורית, אבל יש בה צימאון שלילי שאיננו חפץ כי אם את עומק כל, ומקור מקורי כל שלמעלה מכל". וכן שם, ח: "העונג היותר גדול הוא מה שמתענגים על העונג של ה' מצד עצמו. זה תפיס ברעותא דליבא, אע"ג דלא תפיס בשום מחשבה".

11 הפילוסופים ניסו להשיג את האלוה בראיות שכליות, ואילו היהדות פגשה את ה' בראייה הנבואית ובחווית ההשגחה. החיים עם ה' יוצרים מציאות חיה המאפשרת גם לפנות אליו בפנייה ישירה ב"שם פרטי", וגם לדעת מיהו ומהן דרכיו באמת, ולא מתוך טעויות השכל.

12 טביעות עין היא משהו שנמצא בוודאות הלב. כגון אדם שיודע שזהו אביו אף שאין לו כלל ראיה שכלית על כך. ועיין בב"מ יט, א; חולין צה, ב-צ, א.

13 כן מבואר במהר"ל, נצח ישראל פרק ג, שהוכיחו מכוחות הטבע שאין האחד מוליד אלא כמותו. על כן אי אפשר שהטוב והרע בעולם יצאו מאותו בורא, וחייבו שיש שני בוראים: האל הטוב והאל הרע.

(=מרשלות), וְהַמְלָאוֹת (=המדוקדקות באופן המלא ביותר) שְׂבָהֶן - חֲקִירוֹת הַפִּילוֹסוֹפִים, וְדַרְכֵי הַבָּאֵת הַרְאִיּוֹת גִּרְמוֹ לָהֶם לְדַבֵּר עַל אֵל שְׁלֵא יִזְקְנוּ וְלֹא יוֹעִילֵנוּ, וְאֵינוּ יוֹדְעַ תְּפִלוֹתֵנוּ וְקַרְבָּנוֹתֵינוּ, וְלֹא עֲבוֹדָתֵנוּ וְלֹא מְרִינוּ, וְשֶׁהָעוֹלָם קָדְמוֹן כְּקַדְמוֹתוֹ!

ב. שם הוי"ה התגלה רק בישראל

וְאֵין אֶצֶל אֶחָד מֵהֶם שֵׁם פְּרָטִי לְאֱלוֹהַ שְׂרוּמְזִים אֵלָיו (כיוון שלא זכו להתגלות)¹⁴. אֶצֶל אֶצֶל מִי שֶׁשָּׁמַע דְּבוּרוֹ וְצוּוֹיו וְהִזְהָרְתוֹ, וְגִמְלוֹ עַל הָעֲבוּדָה וְעִנְשׁוֹ עַל הַמְּרִי - וְהוּא קוֹרֵא אוֹתוֹ בְּשֵׁם פְּרָטִי, רָמַז לְזֶה אֲשֶׁר דָּבַר עִמּוֹ וְאִמַּת אֶצְלוֹ שֶׁהוּא בּוֹרֵא הָעוֹלָם אַחַר הָעֵדְרוֹ (=שלא היה)¹⁵.

וְתַחֲלָתָם (=הראשון שפגש את האלוה היה) אָדָם¹⁶. לֹא הָיָה יוֹדֵעַ אֵת ה' לִלְאֵל דְּבוּרוֹ עִמּוֹ, וְגִמְלוֹ וְעִנְשׁוֹ, וְהַמְצִיאֵו לֹו אֵת חֲנוּהַ מְצַלַע מְצַלְעוֹתָיו, וְהַתְאַמַּת (לאדם מתוך שה' יצר לו את חוה) שָׁזָה הוּא בּוֹרֵא הָעוֹלָם, וְרָמַז אֵלָיו בְּדְבוּרוֹ וּבַתְּאָרִים וְקָרָאוֹ 'ה'. וְלֹוּלֵא זֶה הָיָה נִשְׁאָר בְּשֵׁם "אֱלֹהִים" - שְׁלֵא יִתְאַמַּת מֵהַ הוּא, הָאֵם הוּא אֶחָד אוֹ יוֹתֵר, הָאֵם הוּא יוֹדֵעַ אֵת הַפְּרָטִים (=מה קורה לפרטים מבני העולם הגשמי) אֵם לֹא?

אַחַר כֵּךְ קִיַן וְהֶבֶל - אֶמְנָם יִדְעוּהוּ (ל)אַחַר שֶׁקָּבְלוּ מֵאֲבֵיהֶם - (גם) בְּרֵאִיָה הַנְּבוּאִית¹⁷. אַחַר כֵּךְ נֹחַ, (ו)אַחַר כֵּךְ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב¹⁸, עַד מִשֶּׁהַ וּמִי שֶׁאַחֲרָיו מִן הַנְּבוּאִים, וְקָרָאוּהוּ הֵם 'ה' בְּרֵאִיָתָם (=בעקבות ראייתם), וְקָרָאוּהוּ הָעַם הַמְּקַבְּלִים מֵהֶם 'ה'

הערות - ילמד ענוים דרכו

- 14 עיין בזה עוד לקמן סעיפים טו-יז.
- 15 כלומר כיוון שלא ניתן לדעת את הקב"ה בידעה שכלית אלא רק על ידי ה"מפגש" עמו, רק מי שזכה ל"מפגש" ול"היכרות" יכול לקרוא לו בשם זה. ולכן שם זה מתגלה רק אצל מי שחל בו העניין האלוהי!
- וזה מה שאומר אברהם לנערו: "שבו לכם - פה", פ"ה = 85, אחד פחות משם "אלהים", בבחינת "ותחסרהו מעט מאלוהים". כי שכל האדם יכול להגיע עד הכרה זו שהאל מהווה את הטבע. "ואני והנער נלכה עד - כה", כ"ה = 25, אחד פחות משם "הוי"ה" ואילו ניתן להגיע רק בהתגלות, כפי שהיה בעקידה, מקום ההתגלות: "בהר ה' יראה". "ונשוכה אליכם" - לבשר בשורת ההתגלות לכלל העולם (שמעתי מהרב אורי שרקי).
- 16 לכאורה מה פירוש שהראשון שבהם היה אדם, הרי הוא היה גם ראשון בני האדם? אולם כבר ראינו במאמר א, סז שריה"ל השאיר בספק את השאלה אם התורה מתחילה לספר מרגע בריאת העולם יש מאין, או שהיו עולמות רבים קודם העולם הנוכחי, והתורה מתחילה לספר מרגע שהיה אדם שהתחיל להכיר בדבר האלוהים וזכה להתגלות.
- 17 היינו תחילה במסורת מהנביא, שמאפשרת לפקוח את טביעות העין ולהכיר בבורא מתוך חוויית ההשגחה, ואחר כך גם בנבואה. אמנם קיין לא היה בעל סגולה, כמבואר במאמר א, צה, אבל ה' דיבר עמו "בעבור" הבל, כמו שביארנו במאמר א, קטו.
- 18 עיין מאמר ב, ד ששם הוי"ה לא הופיע בגלוי בעולם עד שקמה האומה הישראלית, שאז באו הניסים הגלויים לעיני כל העמים. אולם הכרת ה', על ידי המפגש הנבואי ומתוך כך על ידי חוויית ההשגחה הניסית הנסתרית בטביעות העין, היתה ידועה לאבות ואף לאדם הראשון. וזהו "ישמי ה' לא נועדתי להם" - הכירוהו בנבואה אבל לא התנהג עמם בהשגחתו הניסית הגלויה עליהם.

מסלול 1: יום ה לפרשת ויחי
מסלול 2: יום ב לפרשת ויחי

בְּקַבְּלָתָם מֵהֶם, הָיִיתָ שֹׁדְדָרוֹ (=כנבואה) וְהִנְהַגְתוּ (בהשגחה) מִתְחַבְּרִים אֶל בְּנֵי אָדָם.
וְהַסְגְּלוֹת (=הנביאים והחסידים) מִבְּנֵי אָדָם (היו) דְּבִקִּים בּוֹ, עַד שֶׁהָיוּ רוֹאִים אוֹתוֹ בְּמַצּוֹעַ
(=בהתגלות אמצעי המנהג בנס) מָה הִנְקָרָא 'כְּבוֹד', ו'שְׂכִינָה', ו'מַלְכוּת', ו'אִשׁ', ו'עֲנָן',
ו'צֶלֶם', ו'תְּמוּנָה', ו'מְרָאָה הַקֶּשֶׁת'¹⁹ וְזוֹלָת (=וכיוצא בזה) מִמָּה שֶׁמּוֹרָה לָהֶם שֵׁישׁ פְּנִיָּה
אֲלֵיהֶם מֵאֲתוֹ יִתְעַלֶּה²⁰, וְהֵם קוֹרְאִים לָזֶה 'כְּבוֹד ה'.

וְיֵשׁ שֶׁקָּרְאוּ אֶת הָאֲרוֹן - 'ה' (כיוון שמונהג מאיתו בהנהגה ישירה והוא מעיד על הקשר של ה'
עמם), כְּמֵאֲמַר (במדבר י, לה-לו): "קוֹמָה ה'" בְּנִסְעוֹ, ו"שׁוֹבָה ה'" בְּנוֹחוֹ, ו"עֲלֶה אֲלֵהִים
בְּתוֹרְעָה ה'" בְּקוֹל שׁוֹפָר" (תהלים מז, ו), וְהֵם רוֹצִים לומר: אֲרוֹן ה'²¹. וְיֵשׁ שֶׁקָּרְאוּ אֶת הַיְיָס
וְהַצִּטְרָפוֹת (=הקשר והדבקות) שֵׁישׁ בֵּין יִשְׂרָאֵל וּבֵינּוּ - 'ה', וּבְזֶה נֶאֱמַר (שם קלט, כא):
"הֲלֹא מְשַׁנְּאִיד ה' אֲשֶׁנָּא"²², ו"אוֹיְבֵי ה'" (שם לז, כ), רוֹצִים לומר: שֵׁם ה', או בְּרִית ה', או
תּוֹרַת ה'. כִּי אֵין הַצִּטְרָפוֹת בֵּינּוּ וּבֵין אִמָּה מִן הָאֲמוֹת, הוֹאִיל וְאֵין הוּא מֵאֲצִיל אֲוֵרוֹ אֶלָּא
עַל הַסְגְּלָה, וְהֵם מְקַבְּלִים אֶצְלוֹ וְהוּא מְקַבֵּל אֶצְלָם²³. וְכֵן נִקְרָא הוּא - 'אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל'
(שמות ה, א)²⁴, וְנִקְרָאִים הֵם 'עֵם ה'" (במדבר יא, כט) ו'עֵם אֱלֹהֵי אֲבְרָהָם' (תהלים מז, ט).

הערות - ילמד ענוים דרכו

- 19 בעניין קריאת גילוי שכינה "כבוד" ו"שכינה" ו"מלכות" ו"אש" ו"ענן" - עיין מאמר ב, ד-ז. צלם -
"ועל דמות הפסא דמות כמראה אדם" (יחזקאל א, כו). מראה הקשת - "כמראה הקשת... כן מראה
הגנה סביב הוא מראה דמות כבוד ה'" (שם כח). תמונה - "ותמנת ה' יביט" (במדבר יב, ח). ואין ספק
ששמות אלו מלמדים על גילויים שונים בבחינות שונות ומדרגות שונות שנועדו לנביאים.
- 20 העם לא יכול היה להגיע לנבואה אבל יכול היה לראות את ה"מעשים האלוהיים" שנעשים בנס,
המעידים שאכן מי שדיבר עם הנביא היה ה'. אם כן, העם מתקשר אל ה' דרך הנביא, שמספר לו על
בוראו (כמו בן יתום שאמו מספרת לו על אביו), והענן והאש הניסיים הם רק עדות שאכן הנביא פגש
את ה' (כמו שהאם תביא לבנה היתום את הצוואה עם חותמת אביו הפונה אליו).
- 21 שהרי המזמור הוא מזמור של מלחמה, והפסוק מדבר על ארון ה' שהיה יוצא עמם למלחמה.
- 22 במדבר רבה כב, ב: "הקדוש ברוך הוא אמר: 'נקום נקמת בני ישראל מאת המדיינים', ומשה אמר:
'נקמת ה' במדין'... אמר משה: ריבון העולמים! אם היינו ערלים או עובדי עבודת כוכבים או כופרי
מצוות לא היו שונאין אותנו, ואינן רודפין אחרינו אלא בשביל תורה ומצוות שנתת לנו! הלכך
הנקמה שלך - לתת נקמת ה' במדין". פסיקתא דרב כהנא נספחים ב, פרשה אחרת: "כל מי שעושה
מלחמה עמכם כאלו עמי הוא עושה... וכן דבורה אמרה: 'כי לא באו לעזרת ה' לעזרת ה' בגבורים'.
ואף לעולם הבא עומדים כל אומות העולם להכחיד אתכם, שנא': 'אמרו לנו ונכחידם מגוי ולא
יזכר שם ישראל עוד', ולא עליכם בלבד אלא עלי, שנא': 'התיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על
י"י ועל משיחו'... ומה אני עושה להם? מוסרם בידכם ואתם גובין נקמתי מהם: שני' - ונתתי נקמתי
באדום ביד עמי ישראל".
- 23 כאמור: "את ה' האמרת היום... וה' האמריך היום".
- 24 זו הטעות של עובדי עבודה זרה, שחשבו שגם עם ישראל עובד לכוּח פרטי במציאות, שמשפיע
עליהם ברכה. ולא היא. עם ישראל עובד למקור כל הכוחות, בורא הכל. לא בא הייחוד "אלוהי
ישראל" אלא לומר שאותו בורא הכל - מייחד את ההתקשרות שלו רק לעם ישראל. המלך הוא מלך
על כולם, אך יש לו אהוב שרק הוא זוכה לראות פניו. שם הו"ה לא בא לצמצם את עצמותו של
האלוהים אלא את ההתקשרות שלו. לכן מבחינת מי הוא: "ה' הוא האלוהים", אך מבחינת אל מי
הוא מתקשר: "ה' אלוהי ישראל".

שאלות מנחות:

- ✦ כיצד גם על ידי התפיסה הפגאנית וגם על ידי התפיסה הפילוסופית ניתן להגיע לעבודת כוחות ביניים?
- ✦ מדוע על פי היהדות תודעת ההשגחה של ה' על העולם הגשמי היא מעלה ולא חיסרון?
- ✦ מה בא שם הוי"ה להוסיף על שם "אלוהים"?
- ✦ מדוע רק הנביאים או מי שחי בסביבתם יכולים להגיע לשם הוי"ה?
- ✦ האם שם הוי"ה הוא "ישראל"? אם כן, האם הוא היה מוכר לפני האבות? כיצד?
- ✦ מה ההבדל בין "אלוהי מואב - כמוש" לבין "אלוהי ישראל"? האם היחוד של ה' לישראל אינו חזרה לתפיסת עובדי עבודה זרה שעבדו לכוח מסוים?